

nader onderzoek naar vleermuizen

flat Clusiusstraat / Poelenburg ('Spaghettiflat') en omgeving, Zaandam

in 2023

in opdracht van Woningstichting Rochdale

Floor van der Vliet

oktober 2023

Nader onderzoek naar vleermuizen, flat Clusiusstraat / Poelenburg ('Spaghettiflat') en omgeving, Zaandam, in 2023

Inleiding

Vanwege de matige bouwkundige staat en het lage energielabel D wordt een renovatie van het uit 1964 daterende flatgebouw Clusiusstraat 92-216 Poelenburg 205-258 in de Zaandamse wijk Poelenburg niet rendabel geacht en is door de eigenaar, woningcorporatie Rochdale, in 2019 in overleg met de gemeente Zaanstad besloten tot sloop. De sloop is voorzien in 2025. De bedoeling is dat ter plaatse van de L-vormige galerijflat, en op een deel van het terrein met openbaar groen dat aan twee zijden door de flat wordt omsloten, en dat een geringe openbare gebruiksfunctie heeft, nieuwe bebouwing wordt gerealiseerd. Dit moet een groter aantal woningen opleveren, met behalve de huidige sociale huurwoningen ook duurdere huurwoningen. Het plan is verder om openbare voorzieningen in de nieuwbouw onder te brengen zodat een centrum van de buurt ontstaat. De nieuwbouw maakt het mogelijk om een energiezuinig gebouw te realiseren.

In verband met de voorgenomen sloop is onderzoek naar wettelijk beschermde planten en dieren uitgevoerd. Geconstateerd is dat delen van het gebouw met een spouwmuur een functie zouden kunnen hebben als verblijfplaats van vleermuizen. Ook vier vleermuiskasten aan de noordgevel zouden door vleermuizen als schuilplaats kunnen worden gebruikt. Voor het overige was er alleen kans op aanwezigheid van wat algemene broedvogels en grondgebonden zoogdiersoorten waaronder de egel. Omdat in een onafhankelijk door ecologisch bureau Van der Goes en Groot uitgevoerd verkennend onderzoek was geconcludeerd dat in bomen nabij het flatgebouw mogelijk werd gebroed door vogels met een jaarrond wettelijk beschermde nestelplaats, zoals de sperwer, zijn de bomen in de winter 2022-2023 op aanwezigheid van nesten van zulke soorten gecontroleerd. Daarbij zijn geen nesten waargenomen die in aanmerking kwamen als wettelijk permanent beschermd.

Onderzoek naar vleermuizen is in de nazomer van 2021 gestart en in voorjaar/zomer 2022 voortgezet. Omdat in de zomer een kolonie gewone dwergvleermuizen in de spouw van de zuidgevel van de 'Spaghettiflat' bleek te verblijven is in het najaar de bebouwing in de omgeving beoordeeld op geschiktheid voor bewoning door een vleermuiskolonie en is in 2023 hernieuwd onderzoek gedaan, om vast te stellen of de kolonie opnieuw in de zuidgevel van de 'Spaghettiflat' was gevestigd, danwel op een andere plaats. Dit onderzoek is uitgevoerd in de gehele oostelijke strook van de wijk Poelenburg, die een verspringende structuur heeft van in totaal 9, min of meer aan de 'Spaghettiflat' identieke L-vormige galerijflats, met elk op de tegenoverliggende hoek een torenflat. Speciaal de zuidgevels van de flatgebouwen, zowel galerijflats als torenflats, komen, als ze een voor vleermuizen toegankelijke spouw hebben, in aanmerking als kolonie-verblijfplaats. Ook heeft elke flat als hoogste punt een gemetselde opbouw waarin zich de liftmotor bevindt. Deze opbouwen hebben een spouw met een goed door de zon beschenen zuidgevel. Bij meerdere opbouwen is de spouw voor vleermuizen toegankelijk, Omdat aanwezigheid van baltsroepende dwergvleermuismannetjes (gewone dwergvleermuis en ruige dwergvleermuis) in de nazomer vrij gemakkelijk is vast te stellen gedurende het ruime middendeel van de nacht, zijn in september een keer in de gehele oostelijke strook de baltsterritoria gekarteerd, wat een goed beeld gaf van de locaties waar kennelijk schuilplaatsen voor de vleermuizen beschikbaar waren.

Onderzoeksmethode

Onderzoek is uitgevoerd met behulp van een vleermuis-detector (apparaat dat de ultrasone geluiden van vleermuizen opvangt en hoorbaar weergeeft) en volgens de richtlijnen van het Vleermuisprotocol. Hierbij zij opgemerkt dat omwille van het doel zoveel mogelijk rendement uit de onderzoekstijd te halen, van het protocol is afgeweken in die zin dat op locaties waar geen vleermuizen werden waargenomen niet 2 uur lang is geobserveerd, wat het Vleermuisprotocol verlangt voor een geldige conclusie dat op een locatie *geen* vleermuizen aanwezig zijn (danwel een bepaalde functionaliteit zoals een vliegroute of een schuilplaats). Voor het onderzoek was van belang *waar* wél vleermuizen aanwezig waren, en dan speciaal groepsverblijfplaatsen, teneinde te kunnen bepalen of er in Poelenburg-oost alleen een kolonie was gevestigd in de zuidgevel van de 'Spaghettiflat' of ook, al dan niet gelijktijdig, op een of meer andere plaatsen.

Bij de 'Spaghettiflat' is bij onderzoek naar gebruik als zomerverblijfplaats, en trouwens ook niet tijdens de nazomerrondes, gericht op baltsterritoria, niet continu geobserveerd op één plaats (wat het Vleermuisprotocol als onderzoekswijze in overweging geeft *maar niet zoals regelmatig beweerd wordt dwingend voorschrijft*), maar door rond de flat te fietsen waardoor de gedeelten met schuilmogelijkheid voor vleermuizen met onderbrekingen van ca. 5 minuten werden gecontroleerd. De ervaring van de opsteller van dit rapport is dat in de zomerperiode bij een dergelijke manier van onderzoek zelfs schuilplaatsen van individuele vleermuizen zelden onopgemerkt blijven omdat ten aanzien van het vaak maar kort durende rondvliegen bij de schuilplaats voorafgaand aan het wegkruipen, de tijd tussen de waarnemingsmomenten kort genoeg is om dit niet te missen. Hoe langer echter bij zo'n schuilplaats waargenomen blijft worden (door bij voorbeeld te wachten tot een vleermuis daadwerkelijk in de schuilplaats wegkruipt, of daarna tot er mogelijk nog andere exemplaren verschijnen, hoe groter de kans dat elders een belangrijk moment wordt gemist. Er moet dan ook een goede afweging worden gemaakt en eventueel besloten worden tot uitbreiding van het onderzoek. Vaak is het in het begin van de ochtendschemering verschijnen van vleermuizen op plaatsen waar ze daarvoor niet aanwezig waren een eerste teken voor aanwezigheid van een dagrustplaats en het is dan de moeite om zulke plaatsen in de gaten te houden.

Verder is er bij vleermuiskolonies met jongen (maar het lijkt ook plaats te vinden bij andere groepsverblijfplaatsen) gedurende de nacht voortdurend activiteit van rond- en in- en uitvliegende vleermuizen. Aan de hand daarvan zijn die verblijfplaatsen op te merken en is het beter mogelijk om een kolonie, die doorgaans frequent verhuist, te volgen omdat het opsporen niet hoeft te worden beperkt tot de ochtendschemering.

Op die manier is de gehele oostelijke strook van Poelenburg doorzocht. Een aantal torenflats is echter zo hoog (12 etages) dat vanaf de straat activiteit van vleermuizen bij het bovendeel van die flats moeilijk of zelfs helemaal niet met een vleermuisdetector is waar te nemen. Geprobeerd is door een snelle verplaatsing per fiets met name bij de torenflats zwermgedrag van vleermuizen waar te nemen in de latere periode van de schemering door middel van direct zicht. De kolonie in de 'Spaghettiflat' was daarbij referentie. Aangenomen is dat zolang daar werd gezwerm het ook bij andere flats zou gebeuren. (Ter verduidelijking; dit onderzoek was bedoeld om te controleren of er gelijktijdig met de 'Spaghettiflat' nog andere bebouwing in Poelenburg-oost door een kolonie gewone dwergvleermuizen werd bewoond; het ging niet om schuilplaatsen van individuele vleermuizen of groepjes, al waren die een welkome 'bijvangst'.

De 'Spaghettiflat' heeft het voordeel dat onder de gevels die door vleermuizen kunnen worden bewoond bestrating is, waardoor het goed mogelijk is om aanwezigheid van vleermuizen vast te stellen op grond van de onder de verblijfplaats op straat liggende keuteltjes. Dit is overigens ook de situatie bij gevels van een aantal andere flats in Poelenburg-oost, met name de torenflats, zodat hier de mogelijkheid van observatie van bewoningssporen enigszins de slechte waarnemingsmogelijkheid van activiteit van vleermuizen bij de hogere etages compenseert.

Onderzoek is uitgevoerd op:

4 mei overdag (onderzoek naar bewoningssporen)

7 juni overdag (onderzoek naar bewoningssporen)

22 juni 2:50 – 5:15	15°C	windstil	bewolkt maar droog
1/2 juli 21:50 – 0:20	16°C	NW1	half bewolkt, droog
19 augustus 0:25 – 1:40	19°C	windstil	bewolkt maar droog
16/17 september 22:25 – 1:05	18°C	NO 1Bft	beetje mistig

Resultaten

Op 4 mei werden enkele dwergvleermuis-keuteltjes onderaan de in 2022 gebruikte kolonie-schuilplaats gevonden (zuidgevel 'Spaghettiflat'). De schuilplaats werd hooguit geïnspecteerd of incidenteel door een enkele vleermuis bewoond. De kolonie had zich er duidelijk nog niet gevestigd.

Op 7 juni lagen er veel keuteltjes, ook verse, waaruit was af te leiden dat de kolonie aanwezig was, waarschijnlijk al minstens een week.

Op enkele andere plaatsen werden één of enkele vleermuiskeuteltjes onderaan een gevel aangetroffen. Het zou kunnen dat er een door een enkele dwergvleermuis geïnspecteerde of incidenteel bewoonde schuilplaats was, maar bewoningssporen die wezen op aanwezigheid van een kolonie zijn niet gevonden.

Op 22 juni werd al direct bij het begin van het waarnemen (2:50) zwermgedrag bij de kolonieplaats zijdgevel 'Spaghettiflat' waargenomen. In de ochtendschemering werd er langdurig gezwerm, ook nog toen het al behoorlijk licht was. De aandacht richtte zich bij deze onderzoeksrondte op de gehele oostelijke strook van Poelenburg; bij de 'Spaghettiflat' is maar incidenteel waargenomen. De indruk was dat de kolonie de spouw van de derde etage bewoonde.

Het onderzoek in de rest van de oostelijke strook leverde nergens een aanwijzing voor een kolonie op. Eerst werd met behulp van een vleermuis-detector gezocht naar zwermers, toen het lichter werd is zo snel mogelijk de strook doorgefietst om op het oog zwermen vast te stellen, met name bij de hogere delen van de torenflats. De 'Spaghettiflat'-kolonie was hierbij ijkpunt: zolang daar door gewone dwergvleermuizen gezwerm werd zou dit ook op andere plaatsen gebeuren. Zwermen is alleen bij de zuidgevel van de 'Spaghettiflat' waargenomen.

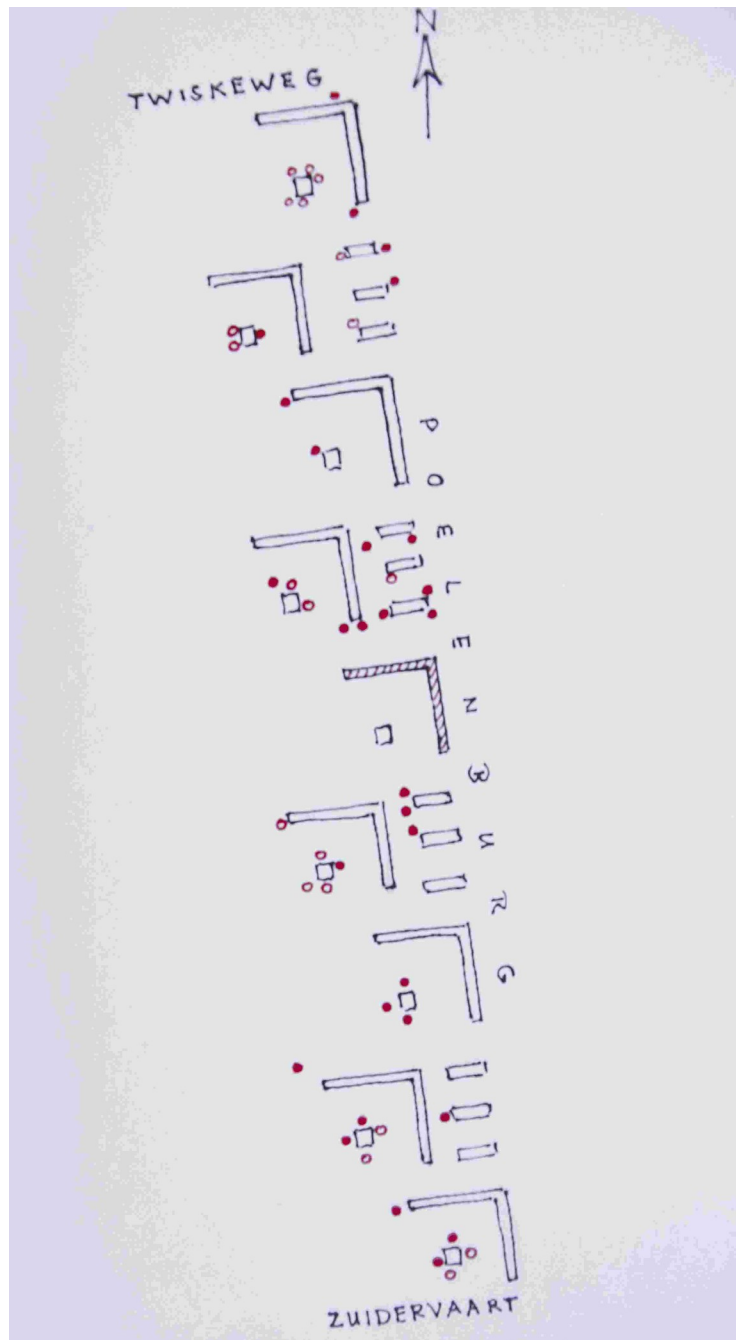
Op 1 juli zijn de uitvliegers geteld uit de schuilplaats zuidgevel 'Spaghettiflat' geteld. Het waren er tussen 22:18 en 22:45 56. Daarna werd de situatie onduidelijk omdat er vleermuizen terugkwamen en de schuilplaats inkropen. In de toenemende duisternis werd het steeds moeilijker om te zien of een vleermuis de schuilplaats verliet of deze binnenkroop.

Het terugkeer-gedrag wijst op een kolonie met jongen. De kolonie bestond waarschijnlijk uit minstens 60 vrouwtjes. De vleermuizen vlogen uit via twee open stootvoegen aan de onderkant van de muur van de derde etage.

Na de telling van uitvliegers is de gehele oostelijke strook van Poelenburg, tussen de Twiskeweg in het noorden en de Zuidervaart in het zuiden afgezocht op zwermgedrag. Dit werd nergens waargenomen.

De eerste nazomer-onderzoeksronde was gericht op de 'Spaghettiflat' en de bebouwing in de omgeving. Bij de 'Spaghettiflat' werd alleen bij het midden van de noordgevel (zijde Clusiusstraat) baltsactiviteit (van een mannetje gewone dwergvleermuis) waargenomen. Na een periode observeren was de indruk dat deze vleermuis een of meer van de 12 vleermuiskasten aan de zuidgevel van de flat aan de overkant van de Clusiusstraat als schuilplaats gebruikte. Verder werden een baltsroepend mannetje gewone dwergvleermuis en een baltsroepend mannetje ruige dwergvleermuis waargenomen bij de zijgevel aan de Suringarstraat van de flat Poelenburg 150-180, waar bij het aanbrengen van een isolerende voorgevel waarschijnlijk schuilplaatsen voor vleermuizen zijn ingebouwd. Verder verbleef een baltsroepend mannetje ruige dwergvleermuis in de spouw van de westgevel bij de noordwesthoek van de vrijwel aan de 'Spaghettiflat' identieke flat Lobeliusstraat, dat is ca. 200 meter zuidelijk van de 'Spaghettiflat'. Bij de daarbij gelegen torenflat balstte een mannetje gewone dwergvleermuis bij de zuidwesthoek.

Op 16/17 september leverde de inventarisatie van baltsroepende dwergvleermuismannetjes in de gehele oostelijke strook van Poelenburg het beeld op zoals op onderstaande plattegrond is weergegeven.

De ‘Spaghettiflat’ is op de plattegrond op de vorige bladzijde gearceerd.

De dichte rondjes zijn baltsterritoria van de gewone dwergvleermuis (29), open rondjes baltsterritoria van de ruige dwergvleermuis (20).

De weergegeven baltsterritoria moeten als het minimum dat aanwezig was worden beschouwd.

Baltsroepende dwergvleermuis-mannetjes hoog in of bij de torenflats zijn waarschijnlijk niet allemaal waargenomen. Daarnaast was het moeilijk om bij meerdere, tegelijk roepende mannetjes, het precieze aantal te bepalen.

Het resultaat komt overeen met het beeld in 2016 (onderzoek De Groene Ruimte).

Conclusie

Een kolonie gewone dwergvleermuizen (waarschijnlijk een groep vrouwtjes met jongen) was evenals in de zomer van 2022 in de zomer van 2023 gevestigd in de zuidgevel van de galerijflat Clusiusstraat 92-216 / Poelenburg 205-258 (de ‘Spaghettiflat’) in Poelenburg, Zaandam-Oost. Het aantal vleermuizen in de kolonie was, eventuele jongen niet meegerekend, minimaal 56.

Er is geen aanwijzing gevonden dat ook op een andere plaats in Poelenburg een kolonie gewone dwergvleermuizen gevestigd was, of dat de kolonie in de ‘Spaghettiflat’ ook gebruik maakte van een andere schuilplaats.

Geschikte alternatieven lijken er wel te zijn, vooral de spouw van zuidgevels in de torenflats van Poelenburg – Oost. In een van de torenflats is in 2016 de aanwezigheid van een kolonie gewone dwergvleermuizen vastgesteld.

Afgaand op de situatie op de torenflat die het dichtst bij de kolonieplaats ‘Spaghettiflat’ ligt (torenflat Jaspersstraat) is op de torenflats een liftopbouw van metselwerk met een spouw, die echter niet voor vleermuizen toegankelijk is. Door stootvoegen open te maken kan de spouw bruikbaar worden als verblijfplaats.

Een nabije min of meer aan de ‘Spaghettiflat’ identieke galerijflat heeft een liftmotor-opbouw die voor vleermuizen al goed bruikbaar is als schuilplaats (spouw via open stootvoegen toegankelijk), maar daar is geen activiteit van vleermuizen waargenomen die wijst op daadwerkelijk gebruik.

Behalve door een kolonie gewone dwergvleermuizen leek de zuidgevel in 2023, in tegenstelling tot 2021 en 2022, in de nazomer niet gebruikt te worden als schuilplaats van een baltsterritorium van de gewone dwergvleermuis; er werd geen baltsactiviteit waargenomen. Dit was ook het geval bij de noordwesthoek en de noordoosthoek, waar eerder wel aanwijzing is gevonden voor aanwezigheid van een baltsterritorium-schuilplaats.

Integraal afzoeken van geheel Poelenburg – Oost op 16/17 september leverde 29 baltsterritoria van de gewone dwergvleermuis, en 20 van de ruige dwergvleermuis op. De locaties van de baltsterritoria geven een indruk van de beschikbaarheid van schuilplaatsen in bebouwing; de baltsterritoria bij zuidgevels van schuilplaatsen die gunstig zijn gepositioneerd voor een kolonie, en hiervoor waarschijnlijk ook voldoende ruimte bieden.